

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ

A SZULEJMÁNI „IDEÁLKÉP”
FORMÁLÓDÁSA
A 15 ÉVES HÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN

A történelmi személyiségek értékelésénél egyaránt fontos a kortársak és az utókor ítélete, amely korántsem esik mindig egybe. Általában véve azonban a kiemelkedő, jelentős szerepet betöltő politikai vezető, uralkodó „teljesítményét” saját kora is méltányolja, halála után pedig személye körül legenda, mítosz keletkezik; újabb vonásokkal gazdagodik utólag személyisége, felruházzák olyan tulajdonságokkal, amelyekkel eredetileg talán nem is rendelkezett. A Mohács előtti magyar történelemből Szent Istvánt és Mátyást említhetnénk példaképpen. Jelen írásunkban azt vizsgáljuk, hogy miért vált I. Szulejmán (1520–1566) „ideállá” az oszmán történeti hagyományban a 15 éves háború (1593–1606) időszakában.

Kétségtelen az, hogy a több mint négy és fél évtizedig uralkodó szultánnak saját korában is komoly nimbusza volt. Az európai kortársak „nagyszerűnek, nagynak” (magnificent, magnifique) nevezték a keresztény Európa politikájára jelentős hatást gyakorló török szuverént. Az oszmán történeti irodalomban ugyanakkor „csak” a „törvényhozó” (Kanuni) melléknévvel ruházták fel; tehát nem hadvezéri (hódítói) képességeit, hanem sokkal inkább törvényalkotói, s az iszlám megkövetelte harmonikus társadalmi rend, törvényesség megtartásában játszott szerepét, tevékenységét hangsúlyozták.¹ Szulejmán hosszú uralkodásának jelentékeny részét foglalták le a háborúk, amelyekben maga is aktív részvételt vállalt, elődeihez hasonlóan. Vezetése alatt tizenhárom hadjárat folyt (ebből hét Magyarország ellen) és hozzávetőlegesen tíz és félévet töltött hadszíntereken.² Bár hódításai nem voltak olyan nagyszabásúak, mint dédapjáié, II. (Fátih) Mehmedé (1451–1481), vagy apjáié, I. (Yavuz) Szelimé (1512–1520), az oszmán birodalom fennhatósága alá került a Magyar

¹ MERRIMAN, R. B.: *Suleiman, the Magnificent, 1520–1566*. New York, 1966 (Reprint of 1944). 145.; BRIDGE, A.: *Suleiman the Magnificent. Scourge of Heaven*. New York, 1987.² 208.; GENERAL TIBOR: *Allah serege*. Bp 1987. 91.

² PITCHER, D. B.: *An Historical Geography of the Ottoman Empire from Earliest Times to the End of the Sixteenth Century*. Leiden, 1972. 111–112.

Királyság 2/3-a (ideszámítva a vazallus Erdélyt is), elragadta Perzsiától a Tigris és Eufrátesz folyók közti területet (Mezopotámiát), s elfoglalta Rhodosz szigetét.³

Szulejmán halálát (1566) korábban a történettudomány korszakhatárnak tekintette, amelytől kezdve a virágzó, zeniten levő oszmán világbirodalom gyors hanyatlásnak indult.⁴ Az ún. török válság kezdeteit újabban inkább az 1570–80-as évekre tették, s jórészt külső világgazdasági folyamatokkal („árforradalom” kereskedelmi útvonalak áttevődése) magyarázták.⁵ A legújabb, az 1970-es évektől tért hódító szemlélet szerint nem annyira válságról, mint inkább változásról, transzformációról beszélhetünk, amelynek fő oka az volt, hogy a kialakuló világgazdaságban az oszmán birodalom a perifériára került.⁶

A válság vagy radikális változás trendjét nem rögtön érzékelték a kortársak. II. Szelim rövid uralkodása (1566–1574) alatt még nem, csak III. Murád szultán (1574–1595) időszakában váltak a „szimptomák” felismerhetővé. Az elhúzódo költséges perzsa háború (1578–1590), s ezzel párhuzamosan az Európából „begyűrűző” „árforradalom”, inflációt eredményezett, amelyet az akcse 1584-es devalválása csak fokozott. A pénzromlás, a pénzügyi válság az oszmán birodalom valamennyi társadalmi rétegét érintette.⁷ Nem véletlen, hogy az 1580-as évektől kezdett kibontakozni az ún. reformirodalom (Nasihát), amely a vázolt, jobbára negatívan megítélt jelenségekre magyarázatot keresett, s megoldást javasolt. Az oszmán értelmiség–bürokrácia színe–java (Musztafa Ali, Szelaniki, Haszán Bejzáde, Ayni Ali stb.) tör-

³ Szulejmán életére és hódításaira I. MERRIMAN, R. B., i. m.; BRIDGE, A., i. m.; KÁLDY-NAGY GYULA: *Szulejmán*. Bp. 1974.

⁴ PI. HÓMAN BÁLINT–SZEKFŰ GYULA: *Magyar történet. IV. kötet*. (Szekfű Gyula írta) Bp. é. n. (1928) 342.; POOLE, S.: *Turkey*. London, 1908. 206; TOYNBEE, A.–KIRKWOOD, K. P.: *Turkey*. London, 1926.; ROUILLARD, C. D.: *The Turk in French History, Thought and Literature (1520–1600)*. Harvard University, 1936. 69.

⁵ INALCIK, H.: *The Ottoman Empire 1300–1600*. London, 1973. 141–152; COLES, P.: *The Ottoman Impact on Europe*. London, 1968. 167.; DAVISON, R.: *Turkey*. New Jersey, 1968. 53, 65.; az ún. török válság kérdéseire általában I. TÓTH SÁNDOR: *A 16–17. századi török válság fő kérdései*. In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuvenum. Sectio Historica. Tomus II. Szeged*, 1980. 67–95.

⁶ I. pl. *The Ottoman Empire and the World-Economy*. Ed. by HURI ISLAMOGLU–INAN. Cambridge University Press, 1987. 42–61.; a „válság-paradigma” megkérdőjelezésére és a transzformációs elmélet kialakulására összefoglalólag I. KAFADAR, C.: *„When Coins Turned into Drops of Dew and Bankers Became Robbers of Shadows”. The Boundaries of Ottoman Economic Imagination at the End of the Sixteenth Century*. (Kiadatlan doktori disszertáció) McGill University (Canada), 1987. 1–17. Mindkét munkát amerikai Fulbright ösztöndíjam alatt a Texas A & M University könyvtárának segítségével használtam.

⁷ Az „árforradalomra” I. TÓTH S. L.: *The „Price Revolution” in the Ottoman Empire at the End of the Sixteenth Century*. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus LXXXVII*. Szeged, 1988. 35–48.; vö. még KAFADAR, C.: i. m. 110–158; SUNDHAUSSEN, H.: *Die „Preisrevolution” im Osmanischen Reich während der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. „Importierte oder intern verursachte Inflation?”* In: *Südost-Forschungen* 42 (1983) 169–191.

téneti műveikben, történeti–politikai értekezéseikben azon munkálkodtak, hogy megfejtsek, miként keletkezett a „válság”, amelyet jellemző módon nem annyira gazdasági, mint inkább politikai válságként éltek meg. Musztafa Ali 1581-es művétől egészen Kocsi bég nevezetes 1630-as memorandumáig (Risale) „felülről”, a szultáni hatalomtól várták a megoldást. E művek közös gondolati alapja, hogy az „eredeti” társadalmi, politikai struktúrát kell restaurálni, mert ennek bomlása idézte elő a jelen visszasságokat, zűrzavart.⁸ Minthogy maga a reformirodalom is konzervatív szellemű volt, s nem előre tekintett, hanem hátra, e szellemi légkörben, amely az újításoknak nem kedvezett és az iszlám orthodoxia megmerevedésével járt, törvényszerű volt, hogy előbb vagy utóbb a „válság” előtti éra és uralkodó válik mércévé. Bár Szulejmán uralkodása sem volt zavarmentes és katonai kudarcok is érték (1529-ben Bécs, 1565-ben Málta sikertelen ostroma), mégis kezdtek úgy visszatekinteni személyére, mint akitől a jelenlegi uralkodó (III. Murád, III. Mehmed, I. Ahmed) példát vehet. Meg kell itt jegyezni, hogy valójában Szulejmán is hibáztatható gyenge, befolyásolható és passzív utódaiért, hiszen tehetségesnek mutakozó fiait (Musztafa, Bajazid) háremintrikák hatására a félreállítástól féltő idősödő szultán kivégeztette, s így a kedvenc feleség (Hurrem–Roxelana) által favorizált, de a legkevésbé alkalmas, részeges Szelim követte a trónon.⁹ Valószínű persze az is, hogy egy mégoly tehetséges uralkodó sem lett volna képes tartósan megállítani a „válságfolyamatot”.

A továbbiakban a Szulejmánra való hivatkozásokat idéznénk a 15 éves háború időszakából, a teljesség igénye nélkül. A perzsa háborút hamarosan követő „hosszú háború” alatt jónéhányszor felidéztek a néhai szultánt, s a neki tulajdonított kijelentéseket. Baranyai Decsi János erdélyi humanista történétíró szerint a háborút kirobantó sziszeki vereség (1593. június 22.) után a szeráj egyik tagja (a csatában elesett egyik bég anyja) arra kérte III. Murádot, hogy indítson hadjáratot, s kövesse őseit, elsősorban nagyapját, Szulejmánt, „akinek életében annyira megerősödött a török birodalom, hogy félelemmel töltötte el az egész földkerekséget.”¹⁰ A szintén kortárs török történétíró, Pecsevi szerint a sziszeki csatavesztés hírére – július 4-re

⁸ HOWARD, D. A.: *Ottoman Historiography and the Literature of „Decline’ of the Sixteenth and Seventeenth Centuries.* *Journal of Asian History* 22 (1988) 52–77.; WOODHEAD, C.: „*The Present Terror of the World’? Contemporary View of the Ottoman Empire c 1600.* *History* 72 (1987) 20–37.; FODOR P.: *State and Sultans. Crisis and Reform, in 15th–17th Century Ottoman Mirrors for Princes.* *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 40 (1986) 217–232.; FLEISCHER, C. H.: *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire. The Historian Mustafa Ali (1541–1600).* Princeton University Press, 1986. főleg 235–309.

⁹ MERRIMAN, R. B., i. m. 186–189, 291.; KÁLDY-NAGY GY., i. m. 180–189.

¹⁰ *Baranyai Decsi János magyar históriája (1592–1598).* Fordította Kulcsár Péter. Bp. 1982. 48.

jutott el a hír Isztambulba¹¹ – Szinán pasa nagyvezír kijelentette, hogy a „hitelenek Szulejmán szultán óta az iszlám néptől pofont nem kaptak; azért az iszlám határszélekre nagyon kinyújtották már a kezüket s azt ajánlotta, hogy ő szerdár lesz és az ellenségen bosszút áll.”¹² Kjátib Cselebi a kortárs Haszán Bejzáde történeti munkája alapján tudósít a sziszeki hírek megérkezését követő tanácskozásról. A divánon a szináni háborús frakcióval szemben fellépett a „békepárti” ellenzék. A harcias nagyvezírnek azt mondták, hogy a „végek most nincsenek tele olyan kardforgató vitézekkel, mint Szulejmán korában, a hadsereg többnyire ismeretlen egyénekből áll, azonkívül a tél is közel van már s ha elmegey is, nem nézhet a dolog után, jobb lesz tehát, ha ez évben az előkészületek után lát és a tavasszal egészen felkészülődve megy.”¹³ Eszerint a kormányzat felelős vezetői is úgy látták, hogy a hadsereg, a határvédelem Szulejmán korához képest hanyatlott. Tálikizáde udvari történetíró (sehnameci) történeti munkájában (sehname-i hümayun) a tanácskozást nem Isztambulba, hanem a hadszintér közelébe, Belgrádba helyezte. A Szinán pasának adott tanácsokban tükröződnek a Haszán Bejzáde-féle megállapítások. Eszerint a szigetvári hadjárat (1566) óta az oszmánok Ciprusra, majd a perzsiai háborúra koncentráltak, s így a magyar határokat elhanyagolták. A határharcokban a tapasztalt harcosok elestek, s a helyükbe küldöttek kevésbé képzetek. A divánon azt javasolták a nagyvezírnek, hogy Szulejmán szigetvári hadjárata során követett eljárását alkalmazza, aki úgy rendelkezett, hogy előre fizessenek a helyi lakosoknak a termésért, amelyet akkor arattak le, amikor a csapatok közeledtek, s így nem voltak élelmezési gondok.¹⁴ Szelaniki tudósít arról, hogy az első hadjárat, az 1593. évi után a portai zsoldosok panaszíratot küldtek a Portára, amelyben több dolgot is a fővezér (szerdár), Szinán pasa szemére hánytak. Többek között megemlégtették, hogy a gyaurokkal vívott háborúskodásokhoz szükséges hadiszerek beszerzését Szulejmán szultán idejétől mostanáig elhanyagolták.¹⁵

Nemcsak Szulejmán hadserege, utánpótlása, ellátása vált mintává 1593-ra, hanem Magyarországgal szemben 1541-től kialakított politikája is, amely a közvetlenül megszállt hódoltság (budai és temesvári vilájetek) kívül megengedte egy közvetve birtokolt, vazallus ország (Erdélyi Fejedelemség) létezését. 1593 őszén a helyi török vezérek több magyar főúrnak is felajánlották, hogy ha a felvidéki vármegyékkel,

¹¹ Az időpontot KJÁTIB CSELEBI említi, I. *Török történetírók. III. kötet, 1566–1659.* Fordította Karácson Imre, sajtó alá rendezte Szekfü Gyula. Bp. 1916. 202.

¹² *Török történetírók III.* 94.

¹³ *Török történetírók III.* 203.

¹⁴ WOODHEAD, C.: *Talikizáde's sehname-i hümayun. A History of the Ottoman Campaign into Hungary 1593–1594.* Berlin, 1983. 27–29.

¹⁵ Szelaniki Tarihjának angol fordítását használtam (vö. 6. jegyzethez írott megjegyzés), PEACHY, W. S.: *A Year in Selaniki's History, 1593.* (Kiadatlan disszertáció) Indiana University, 1984. 321–322.

városokkal megegyezve behódolnak a szultánnak, elkerülhetik a háborút, s Erdélyhez hasonló adófizetéses státust kaphatnak.¹⁶ A kassai hűbéres vajdaság koncepciója bizonyosan Szinán nagyvezírtől származott, s a szulejmáni ajánlat reaktiválódását jelenti. A Báthori Istvánhoz küldött 1593. szeptember 4-i levélben Haszán temesvári pasa fel is idézi az „őspéldát”, János király és Szulejmán szultán szövetségét: „Nyilván vagyon Nagyságodnál, szultán Szolimán János királynak Budát meg ígérte, kit meg is teljesített.”¹⁷ Minden jel szerint Szinán nagyvezír és a portai vezetés Szulejmán magyar politikáját követte; a hódítás útvonalából kieső Felvidéknek felkínálta a vazallusi státust, míg a fegyverrel meghódított észak-dunántúli területeket (az 1594-ben elfoglalt Győrt vilájjá szervezték) annektálta.

A háború menetében a kezdeti török sikerek (1593–94-es hódítások az Észak-Dunántúlon) után 1595-ben fordulat következett be. A vazallus fejedelemségek elpártolása következtében mind a havasalföldi (Gyurgyevo), mind pedig a magyarországi fronton (Esztergom) vereségek érték az oszmán birodalmat. A kudarcokért Szinánt hibáztatták, száműzték (mazul) egy rövid időre, de 1595 decemberében újra őt nevezte ki nagyvezírré (immár ötödször kapta meg e tisztséget) az új, fiatal szultán, III. Mehmed. Szinán pasa, okulva az előző évek tapasztalataiból, arra törekedett, hogy rávegye a szultánt a hadjárat vezetésére. Kjátib Cselebi szerint a nagyvezír azt mondta a szultánnak, hogy „ha a nagyvezír lesz a szerdár, akkor a kajmakám (Isztambulban hagyott helyettes – T. S. L.), hogy helyébe mehessen, a katonaság és a felszerelés küldésében tőle telhetőleg mulasztást követ el; ha pedig az alsóbbbrangú vezírek közül lesz, akkor a nagyvezír nem segíti, mivel nem akarja sikereit, attól félve, hogy a dolog végeztével a nagyvezírséget kapja meg. Ezért van, hogy néhány év óta a hadjáratokban hódítás nem történt, és valamirevaló szolgálatot nem végeztek. Legjobb lenne, ha dicső elődeid közül Szulejmán szultán kívánatos példáját követve, egyszer személyesen indulnál hadjáratra (kiemelés tőlem – T. S. L.), ami egyszerre néhány évi hódítást eredményezne.”¹⁸ A nagyvezír javaslatát támogatta a nagytekintélyű Szeádeddin hodzsa, III. Mehmed egykori nevelője is, aki hangsúlyozta, hogy „a világ szultánjainak szükséges kelléke a világhódítás és a hitharc jellegzetességeit magyarázva” a szultánt meggyőzte.¹⁹ Így kerülhetett sor pontosan három évtizeddel Szulejmán szigetvári hadjárata után, 1596-ban III. Mehmed egri hadjáratára; az oszmán had elfoglalta Eger várát s pürroszi győzelmet aratott Mezőkeresztesnél az egyesült császári–királyi és erdélyi hadak felett. A Szulejmánra való hivatkozás legközelebb 1600-ban bukkan fel, amikor Kanizsa elfoglalá-

¹⁶ TÓTH S. L.: *Szinán nagyvezír tervei 1593–94-ben*, Hadtörténelmi közlemények 29 (1982) 168–170.

¹⁷ *Documente Priviuoare le Istoria Ardealului, Moldovei si Tarii-Romanesti. Volumul IV. (1593–1595)*. Publicate de ANDREI VERESS. Bucuresti, 1932. 104–106.

¹⁸ *Török történetírók III.* 243–244.; I. még Pecsevi hasonló megfogalmazását uo. 128.

¹⁹ *Török történetírók III.* 244.

sa után a pasák állítólag arról igyekeztek meggyőzni a szerdárt, Ibrahim nagyvezírt, hogy a hadszíntéren teeljen. Érvelésük szerint már Szulejmán szultán megmondta, hogy Magyarországon csak ott teelve lehet nagy dolgokat elérni.²⁰ Mivel Szulejmán sohasem teelt Magyarországon, csak perzsa hadjáratai során folyamodott ehhez; kétséges, hogy a szultán hangoztatott-e egyáltalán ilyen nézeteket. Tény ugyan, hogy utolsó hadjárata idején hírek keringtek arról, hogy hároméves hadjáratot tervez Bécs ellen, s Budán fog teelni.²¹ Gökbilgin török történész a budai teelést Szokoli nagyvezír koholmányának tartja, aki Szulejmán halálát el akarta titkolni, és ezért terjesztette az alaptalan híreket.²² Szulejmán egyébként tökéletesen tisztában volt azzal, hogy Magyarország messze van (vö. akciórádiusz) és évente nem tud oda hadjáratot vezetni, hiszen ötödik magyarországi hadjárata idején, 1541-ben éppen ezzel indokolta Buda megszállását. Ennek ellenére teletetésessel nem próbálkozott, s egyik magyar hadjárata sem nyúlt át a következő évre. Szulejmán tekintélye azonban már olyan nagy volt, hogy a magyarországi teelés 15 éves háborúban kialakuló gyakorlatát a szultánra való hivatkozással próbálták „kanonizálni”. Feltehetőleg az elhúzódó perzsa háború (1578–90) tapasztalatait felhasználva folyamodott a török hadvezetés a kezdetektől fogva a magyarországi, illetve a magyar határokhoz közeli területeken való teletetéshez.²³ Utolsó idevonható adatunk Pecsevitől származik, aki az 1605. évi hadjáratban megjegyzi, hogy a 13 hadjárat közül ez volt a legsikeresebb. Ezt annak tulajdonítja, hogy „a boldogult Szulejmán szultán” példáját követték, s „az iszlám sereg eltiltatott a zsákmánytól és fosztogatásoktól, a rájakkal jól bántak és a falvaktól naponként érkezett az élelmiszer” a török táborba.²⁴ Pecsevi megjegyzése jól összevág Talikizáde idézett kijelentésével az oszmán sereg ellátását illetően.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a 16. század végére Szulejmán, a „törvényhozó” a jó hadvezér–politikus prototípusává vált az oszmán történeti–politikai gondolkodásban. A formálódó legenda alapját az szolgáltatta, hogy mind az elhúzódó perzsiai, mind pedig a 15 éves háborúban vissza kellett nyúlni a szulejmáni tapasztalatokhoz, mert az előző esetében 23 év (1555-ös amásziai béke), az utóbbi esetében pedig 25 év (1568-as drinápolyi béke) telt el az előző háborúhoz képest. A

²⁰ ÓVÁRY LIPÓT: *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai. II. füzet.* Bp., 1894. 256. o. (az 1600. november 13-i jelentés Isztambulból).

²¹ FORGÁCH FERENC: *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsege alatt.* In: *Humanista történetírók.* Fordította: Borzsák István. Bp. 1977. 881, 952–953.

²² GÖKBILGIN, T.: *Szigetvár ostroma és elfoglalása 1566-ban (Török források szerint)* Hadtörténelmi Közlemények 13 (1966) 798.

²³ A magyarországi teletetéshez l. TÓTH S. L.: *A török haditevékenység akciórádiusza a 15 éves háborúban.* Hadtörténelmi közlemények 32 (1985) 765–775.

²⁴ *Török történetírók III.* 186–187.

kialakuló gazdasági-társadalmi problémák, széleskörű elégedetlenség, katonai kudarok kedveztek egy olyan felfogás kialakulásának, amely Szulejmánt szinte „szentként” idézte, s az ő példájának követésére buzdított. Mivel a szultánok a vizsgált időszakban passzívak, erélytelenek voltak, a nagyvezírek örökölték a szulejmáni „szerepkört”. Szinán pasa Bécs és Prága bevételeit célzó nagyszabású terveit²⁵ és hadjáratai arra vallanak, hogy saját magát tekintette a szulejmáni tradíció letéteményesének, már ami az európai hódítást illeti. Az udvari történetírók, Lokman és Talikizáde a nagy szultánhoz hasonlították a nagyvezírt. Talikizáde többször is utalt arra, hogy egyik vagy másik várat Szulejmán is ostromolta korábban. Tata esetében hangsúlyozta, hogy a szultánnak több időbe telt bevétele (1543-ban), mint Szinánnak (1594-ben).²⁶ Míg a Szulejmán halálát követő évtizedekben jobbra a hadvezér szultán mítosza erősödött, addig a későbbiekben a szulejmáni társadalom és intézményrendszer idealizálódott, egyfajta legendás aranykorrá vált, amelynek „felülről” való visszaállításával lehet újból megerősíteni az oszmán birodalmat.

²⁵ Vö. 16. jegyzet.

²⁶ WOODHEAD, C., a 14. jegyzetben i. m. 5, 31–33, 38.; Seyyid Lokman reformjaiért is dícsérte Szinán nagyvezírt, vö. KAFADAR, C., i. m. 10, 94–96.

La formation de „l'idéal” de Soliman au cours de la guerre de 15 ans

L'étude examine pourquoi le „législateur” Soliman (Kanuni) est devenu un idéal après sa mort dans la pensée historique Ottomane. Une des bases de la légende en formation est donnée par la „crise” en état de devenir ou la „transformation” après la mort de Soliman, caractérisée par l'inflation, les problèmes financiers et par un mécontentement étendu. Les représentants de la „littérature de réforme” qui ont essayé d'interpréter les „phénomènes de crise”, espéraient du sultan qu'il maîtriserait les difficultés et qu'il reconstituerait la structure politique originale. La littérature de réforme à l'esprit conservateur a aussi contribué à ce que l'ère précédant la crise et Soliman sont devenus des modèles à suivre. L'époque de la guerre de 15 ans était importante dans la formation du mythe de Soliman à tel point que dans la guerre éclatée en 1593, il fallait faire appel aux expériences de Soliman, étant donné que les successeurs du sultan, après sa mort, ne faisaient pas la guerre pendant longtemps en Hongrie. L'étude tente de justifier à l'aide de quelques données que Soliman est devenu le prototype du bon chef de guerre et de l'homme politique pour cette période. Son armée, l'organisation de la logistique, sa politique en Hongrie ont été considérées comme modèle à suivre et on lui a attribué la pensée selon laquelle l'armée était restée en Hongrie même en hiver.